

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Нели Стоянова Иванова – професор, СУ „Св. Кл. Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...

докторска програма Методика на обучението по български език и литература

Автор: Светла Тодорова Терзиева-Сариева

Тема: „ФОРМИРАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ДЕЙСТВИЯ С ТЕКСТ ЧРЕЗ ВИРТУАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ“

Научен ръководител: доц. д-р Фани Евгениева Бойкова, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-570 от 16.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по..., докторска програма Методика на обучението по български език и литература. Автор на дисертационния труд е Светла Тодорова Терзиева-Сариева – докторантка в задочна форма на обучение към катедра Начална училищна педагогика – Педагогически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, с научен ръководител доц. д-р Фани Евгениева Бойкова, от Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Отчислена с право на защита със заповед на ректора на ПУ РД 1-632 от 25.03.2023 г.

Представеният от **Светла Тодорова Терзиева-Сариева** комплект материали на хартиен и електронен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите зачислени до 04.05.2018 г.);

Не е приложен списък на забелязани цитирания на трудовете на докторанта.

Докторантът е приложил копия на 5 публикации – доклади и статии в сборници като: „Лингводидактически ракурси“, (2020), издание на Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“; в сборник Докторантски изследвания, (2021), Пловдив: Университетско издателство „П. Хилендарски“, в годишник на ШУ „Епископ К. Преславски“, (2020), статия в Е-списание "Образование и развитие", (2022), статия в списание Edu&Tech Образование и технологии, (2021), и др.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Светла Тодорова Терзиева-Сариева е учителка в НБУ „М. Лъкатник“ – Бургас от 2013 г. досега. Заместник-директор е по учебната дейност. Трудовият ѝ стаж е педагогически. Работила е в различни училища в Бургас и в РИО – Бургас. Била е старши експерт по начално образование, учителка в начален етап на основната образователна степен. Основните ѝ дейности и отговорности са свързани с преподаване, обучение, административна дейност – педагогически и административен контрол, квалификационна дейност на учители, организация и управление на образователна институция. Притежава Първа професионално-квалификационна степен. Магистър е по начална училищна педагогика със специализация по руски език. Висше образование - начална училищна педагогика със специализация по руски език.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Избраният от докторантката изследователски проблем е много актуален в научно и научно-приложно отношение в съвременното общество. Както посочва Св. Терзиева-

Сариева: „В условията на дигиталното общество въпросът за работа с текстове във виртуална образователна среда е особено актуален, защото поражда предизвикателства за търсене на методи и средства за оптимално структуриране и дозиране на източниците на информация и усъвършенстване на уменията на съвременните ученици от начална училищна възраст да анализират, създават и интерпретират различни видове текст с оглед на поставената задача по различен начин, чрез интерактивни средства, които ги поставят в условията на откриватели и творци на собственото си познание.“ От това произтича интересът на автора към тази проблематика и адекватността на изследователските задачи, които си поставя.

4. Познаване на проблема

Докторантът познава отлично изследвания проблем. Това проличава в задълбочената интерпретация на проучената и цитирана литература от различни автори и източници. Изразеното мнение от Светла Терзиева-Сариева към избраните и интерпретирани от нея становища на различни изследователи на проблема са свидетелство за критично отношение и за изразяване на ясна авторска позиция.

5. Методика на изследването

Дизайнът на изследването е адекватен на поставените цели и задачи. Избраната методика на изследване е предпоставка за постигане на поставената цел. Използваният диагностичен и методически инструментариум съответстват на спецификата на обучението по български език и литература в 1.-4. клас, на възрастовите особености на децата в начална училищна възраст, на целта и задачите на изследването, и са предпоставка за постигането им.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, изводи, заключение, библиография и приложения. Обемът му е 379 страници, от тях 364 страници основен текст, 5 страници библиография и 10 страници приложения. Библиографията обхваща 123 заглавия, от които 39 на чужд език.

В *увода* е обоснован изборът на изследваната проблематика и произтичащите от това цел, задачи, обект, предмет, хипотеза и методи на изследване. Изяснена е актуалността на избрания проблем като тема на дисертацията и е обоснована необходимостта от изследването му.

В *първа глава* са обособени пет параграфа, в които е представена теоретичната постановка на изследването. На основата на задълбочена интерпретация на проучената от докторантката научна литература е изяснен проблемът за текста като основно средство за комуни-

кация и като продукт от процеса на комуникация. Специално внимание е отделено на мястото на текста в учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основната образователна степен. Обстойно е изяснена същността и характеристиката на текста като езиково образувание, и видовете текст на основата на представянето и интерпретацията на схващанията на различни изследователи на тази проблематика. Изяснен е и методическият аспект на изучаването на текст в 1.-4. клас чрез обобщеното и критично представяне на методическите идеи на различни автори. Обстойно е изяснено характерното за виртуалната образователна среда в началния етап на образование и принципите, и подходите при използването на дигитални устройства.

Във *втора глава* е представена аргументирано **технологията за формиране на действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст**. Обосновано е приложението на система от инструменти и ресурси във виртуална образователна среда в началното училище в обучението по български език и литература за формиране на умения за действия с текст. Представен е графично и е аргументиран като стратегия авторски теоретичен **модел** на процеса на формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда. Обобщено под формата на система са описани и обосновани умения, подходи и инструменти за реализиране на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература в начален етап при работа с текст. Диференцирано са обосновани умения за рецепция на устни дискурси (слушане и говорене) и умения за създаване на писмени текстове (репродуктивни и продуктивни дискурсни умения). Направено е прегледно систематизирано таблично представяне на взаимовръзката в процеса на формиране на умения за действия с текст чрез подходи, методи, похвати и инструменти в традиционна и във виртуална образователна среда. Аргументирана е таблично представената система за оценка на ефективността на приложението на новата технология за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда. Таблично са представени и използваните инструменти за целите на изследването – за действия с текст във виртуална образователна среда, инструменти за създаване на интерактивни образователни материали, и пр. Представена и обоснована е система на работа в контекста на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в различни видове уроци в обучението по български език и литература в начална училищна възраст. В това се изразява и приносният характер на дисертационното изследване.

В *трета глава* е представен задълбоченият анализ на резултатите от проведеното педагогическо изследване за установяване ефективността на технологията за формиране на

умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда у учениците в начална училищна възраст. Обоснована е извадката за целите на експерименталното изследване, използваните диагностични методи, продължителността и етапите, през които то преминава. Представена и обоснована е подготовката за осъществяване на изследването. Подготвени са анкетни карти, протоколи за наблюдение на различни видове уроци, разработена е система от критерии и показатели, и скала за установяване на равнището на формираните умения за действия с текст у учениците от начална училищна възраст, които се обучават в традиционна образователна среда. Анализирани са задълбочено резултатите от проведените анкети с 20 начални учители от НБУ „М. Лъкатник“, гр. Бургас, които преподават по български език и литература в трети и четвърти клас, с цел установяване на видовете електронни ресурси и инструменти, които се използват в уроците по български език и литература при действия с текст в устна или писмена форма. Представен е и анализът на резултатите от анкетното проучване, осъществено с 60 ученици от трети и четвърти клас, разпределени съответно както следва: от трети клас – 35 ученици и от четвърти клас – 25 ученици, с цел установяване ефективността на използването на различни видове електронни ресурси и електронни инструменти в урок по литература. Графично са представени резултатите от задълбочения анализ на получените от анкетните проучвания с начални учители данни с цел установяване на използването на видове електронни ресурси и електронни инструменти в урок по литература при действия с текст в устна или писмена форма. Чрез наблюдение на етапа констатиращ експеримент е установено равнището на формираните умения за действия с текст при ученици от 3. и 4. клас в обучението по български език и литература в различни видове уроци, които работят в традиционна образователна среда. Приложени са протоколи от наблюдаваните видове уроци. Резултатите са обработени с математико-статистически методи. Направен е и сравнителен анализ на данните от наблюдението в двете паралелки. Формиращият експеримент за установяване на формираните знания за действия с текст у учениците от трети и четвърти в уроците по литература и комуникативноречевни умения чрез работа във виртуална образователна среда е свързан с целенасочено приложение на електронни ресурси и инструменти на виртуалната образователна среда в обучението по български език и литература. Формиращият експеримент е проведен със 101 ученици от трети и четвърти клас от НБУ „М. Лъкатник“- гр. Бургас. Проследена е динамиката на формиране на умения за действия с текст в традиционна и виртуална образователна среда. Приложени са протоколи от наблюдението на проведените видове уроци. В таблица след всеки урок се отчита степента на проявление на критериите и показателите за умения за действия с текст за учениците от двете групи за съответния клас - експериментална и контролна. Отчитането на резултатите за

формиране на умения за действия с текст чрез обучение в традиционна и виртуална образователна среда е представено в табличен вид. Установеното достигнато по-високо равнище на формиране на умения за действия с текст у учениците в експерименталните групи - в резултат на приложението на теоретично обосновадения модел за формиране на умения за действия с текст у учениците от начален етап чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература, е представено и графично. Анализът на резултатите показва, че при учениците от експерименталните паралелки процентът на проявление на овладените умения средно надвишава с от 12-15% до 20% този при учениците от контролните паралелки.

Приемам извода, до който докторантката достига в *заключението*, а именно, че „интегрирането и целенасоченото използване на електронните ресурси и електронните инструменти при формиране на умения за действия с текст в началното училище съдейства за развитие на активното учене, при което учениците сами конструират своите знания, като се научават да използват гъвкаво възможностите на различните дигитални платформи и приложения, учебни ресурси, изработени от учителите, както и да създават такива съобразно целите на работа с различни видове текст. Чрез тяхното приложение в уроците у обучаваните се развиват умения за активно слушане и говорене и критическо осмисляне на текстовете. Усъвършенстват се уменията на учениците за създаване на репродуктивни и продуктивни текстове, като дигиталните ресурси и инструменти съдействат за осмислянето на текстове, извеждането на лексикалното значение на думите, планиране на писменото съдържание и осъществяване на контрол върху създаването на текста.“

Приемам и извода на докторантката, че резултатите от формирация експеримент потвърждават заложената хипотеза.

В *библиографията* са представени източниците, които авторът е ползвал и е цитирал коректно в изложението на дисертацията при интерпретацията на изследваната проблематика.

В *приложенията* са включени материалите за целите на изследването – анкетни карти за изследваните учители и ученици.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приемам изведените от докторантката научни и научноприложни приноси на дисертационния труд.

Обоснован е оригинален авторски модел - технология за формиране на действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст, която включва система от

инструменти и ресурси във виртуалната образователна среда в началното училище в обучението по български език и литература за формиране на умения за действия с текст (описание и приложение в практиката); аргументирана е система от последователни действия с инструментите от виртуалната образователна среда за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда; система от умения, подходи и инструменти за реализиране на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература в начален етап при работа с текст. В сравнителен план таблично е визуализирана взаимовръзката в процеса на формиране на умения за действия с текст с подходи, методи, похвати и инструменти в традиционната (урочната) и виртуалната среда. Така се открояват перспективите за развиване на умения за работа с текст на различните приложения на MS OFFICE, YOUTUBE канали, платформите LEARNING APPS, KANOOT и други инструменти за обучение във виртуална среда.

Обоснованият от Светла Терзиева-Сариева авторски модел - технология за формиране на действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст, се отличава с **приносен характер** за развитието на науката, за обогатяването на методическите идеи за обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен и е приложим в училищната практика и би обогатил педагогическия опит.

Необходимо е по-ясно и категорично открояване на приносния за науката характер на създадения от докторантката модел.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Светла Терзиева-Сариева е приложила списък с 5 самостоятелни публикации на български език. Те отразяват извършената изследователска дейност по избраната от нея проблематика в контекста на дисертационното изследване.

- *Доклади* от участие в конференции и *статии* в научни трудове на университети, а именно: „Лингводидактически ракурси“, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2020 („Използването на електронни ресурси в обучението по български език и литература в 3. и 4. клас – средство и възможност за формиране на умения за работа с текст в началния етап“); Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ („Работа с текст във виртуална образователна среда в началното училище“), 2020; Докторантски изследвания. Научно списание за докторанти на Педагогическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ /, бр. 5/2021 („Развиване на умения за създаване на творчески текстове у учениците в началния

етап в уроците по извънкласно четене чрез инструментите на виртуалната образователна среда“);

- *Статия* в реферирано годишно научнометодическо списание „Edu&Tech Образование и технологии“ vol. 12/2021 ISSUE 2 („Обучението чрез текст във виртуална образователна среда в началните класове – основа за развитие на функционалната грамотност на учениците в начален етап“);
- *Статия* в Е-списание "Образование и развитие" ISSN 2603-3577 Брой 10, 12.2022 г. („Стратегии и подходи при работа с текст при учениците от начален етап“).

9. Лично участие на докторантката

Проведеното изследване по избрания изследователски проблем, анализът на получените резултати, изведените от докторантката научни и научноприложни приноси на дисертационния труд са негово дело, негова лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът съответства на изискванията на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“ за подготовката и структурирането му. Той отразява адекватно съдържанието и резултатите от проведеното изследване.

11. Критични забележки, препоръки и въпроси

Може да се направят следните препоръки с цел прецизиране на отделни елементи на изложението в дисертацията:

- Да се обособят и диференцират по-ясно научните и научноприложните приноси на дисертационния труд;
- Да се открият по-конкретно и категорично трите етапа на педагогическия експеримент. Обърнато е по-специално внимание на констатиращия и формиращия експеримент. Не е открит заключителният (контролният) експеримент. В какво се изразява заключителният, контролният експеримент?
- Да се прецизират предметът и обектът на изследването;
- Налице е и известно припокриване на предмета и целта на изследването. Да се открият по-ясно;

- Да се прецизира наименованието на урока по литература в 1.-4. клас. Урокът по четене е характерен за етапа на начално ограмотяване в първи клас. След приключване на ограмотяването и работата с буквара, урокът е по литература.

12. Лични впечатления

Нямам лични преки впечатления от докторантката. Впечатленията ми са изградени на основата на участието ѝ в процедурата за придобиване на научната и образователната степен „доктор“ и запознаването ми с материалите по тази процедура. Прави впечатление, че Светла Тодорова Терзиева-Сариева е добросъвестен изследовател, който коректно интерпретира съществуващата научна литература по избрания изследователски проблем и провежда дисертационно изследване в съответствие с всички изисквания за осъществяването му.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам на автора на дисертацията да популяризира по-широко резултатите от проведеното дисертационно изследване с цел – неговото приложение в училищната практика от педагогическите специалисти. Това би обогатило педагогическия и методическия опит на началните учители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд е свидетелство за това, че докторантката Светла Тодорова Терзиева-Сариева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по..., докторска програма Методика на обучението по български език и литература, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Като се отчитат достойнствата на проведеното дисертационно изследване, *научните, научно-приложните и приложните резултати, които представляват оригинален принос в науката*, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“* на Светла Тодорова Терзиева-Сариева в област на висше об-

разование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по..., докторска програма Методика на обучението по български език и литература.

21.04. 2023 г.

Рецензент: .....

(подпис)

(Проф. дпн Нели Иванова)